



บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

ฉันทน์เป็นคำประพันธ์ประเภทหนึ่งที่นิยมใช้ในวรรณกรรมไทย มีหลักฐานปรากฏนับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาสืบมาจนปัจจุบัน กวีไทยทุกยุคทุกสมัยได้ศึกษาและประพันธ์ฉันทน์อย่างต่อเนื่องตลอดมา และมีการปรับรูปแบบฉันทน์ให้สอดคล้องกับความนิยมในการประพันธ์ร้อยกรองของคนไทย

ในชั้นแรกจุดประสงค์ของการสร้างงานอาจจะนำไปเพื่อนำฉันทน์ซึ่งเป็นคำประพันธ์ของอินเดียมาทดลองแต่งวรรณกรรม แต่เมื่อเวลาผ่านไป กวีมีความคุ้นเคยและมีความชำนาญการประพันธ์ฉันทน์มากขึ้น ฉันทน์จึงกลายเป็นคำประพันธ์อีกประเภทหนึ่งซึ่งมีความสำคัญต่อวงวรรณกรรมไทย

การสานต่อเจตนารมณ์ของกวีแต่ละสมัยส่งผลให้เกิดวรรณกรรมคำฉันทน์เป็นจำนวนมาก สมัยอยุธยามีวรรณกรรมคำฉันทน์รวม 9 เรื่อง สมัยธนบุรีมี 2 เรื่อง สมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 8 มีวรรณกรรมคำฉันทน์เป็นจำนวนไม่ต่ำกว่า 120 เรื่อง ดังนี้

ยังมีวรรณกรรมคำฉันทน์สมัยรัตนโกสินทร์อีกหลายเรื่องที่มีได้นำมาศึกษาในครั้งนี้เนื่องจากต้นฉบับไม่สมบูรณ์ เช่น สูญหายหรือชำรุด ไม่ทราบยุคสมัยของการแต่งที่แน่นอน อีกทั้งลายมือที่คัดลอกนั้นค่อนข้างหวัด ซึ่งอาจจะทำให้เข้าใจเนื้อความผิดเพี้ยนไปได้

(ตารางที่ 1) ตารางแสดงรายชื่อวรรณกรรมคำฉันท์ที่ใช้ในการวิจัย

สมัย	รายนามวรรณกรรม	รายนามผู้ประพันธ์	เนื้อหา
สมัยอยุธยา	1. เสือโคคำฉันท์	พระมหาราชครู	นิทาน (ชาดก)
	2. สมุทรโฆษคำฉันท์ (สำนวนอยุธยา)	พระมหาราชครู, สมเด็จพระนารายณ์มหาราช	" "
	3. เฉลิมพระเกียรติพระเจ้าปราสาททอง	พระมหาราชครู	สดุดี
	4. อนิรุทธคำฉันท์	-	นิทาน
	5. ราชพิลาปคำฉันท์	-	บทพรรณนา *
	6. ฉันท์คุษฎีสังเวยกล่อมช้างของเก่า	ขุนเทพกวี เมืองสุโขทัย	โบราณราชประเพณี
	7. ฉันท์คุษฎีสังเวยกล่อมช้างของเก่าครั้งกรุงเก่า	-	" "
	8. พระจันทกนิรีคำฉันท์	-	นิทาน (ชาดก)
	9. บุญโผนาทคำฉันท์	พระมหานาค วัดท่าทราย	บทพรรณนา

* บทพรรณนา ประกอบด้วยบทรำพันคร่ำครวญแสดงความรู้สึก บทพรรณนาการเดินทาง บทพรรณนาความงามของบุคคล สถานที่และสิ่งต่างๆ รวมทั้งบทพรรณนาแสดงความคิดเห็น

สมัย	รายนามวรรณกรรม	รายนามผู้ประพันธ์	เนื้อหา
สมัยธนบุรี	1. กฤษณาสมันต์	พระยาราชนิกูล และพระภิกษุอินทร์	คดีคำสอน
	2. อิเหนาคำฉันท์	หลวงสรวิชิต (หน) (ต่อมา คือ เจ้าพระยาพระคลัง)	นิทาน
สมัยรัตนโกสินทร์			
สมัยรัชกาลที่ 1-3	1. วนประเวศน์คำฉันท์	-	นิทาน (ชาดก)
"	2. มหาพนคำฉันท์	-	" "
"	3. กุมารคำฉันท์	-	" "
"	4. กุมารคำฉันท์	พระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น 1 พระองค์เจ้าหญิงมณฑา และ พระองค์เจ้าหญิงอุบล	" "
"	5. มัทรีคำฉันท์	-	" "
"	6. สักบรรพคำฉันท์	-	" "
"	7. มหาราชคำฉันท์	-	" "

สมัย	รายนามวรรณกรรม	รายนามผู้ประพันธ์	เนื้อหา
สมัยรัชกาลที่ 1-3	8. พรหมนารถคำฉันท์	-	นิทาน (ชาดก)
	9. รดเสนคำฉันท์	-	" "
สมัยรัชกาล ที่ 3 พ.ศ.2374	10.สรรพสิทธิคำฉันท์	สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระ ปรมาธิบดีชิโนรส	" "
พ.ศ.2374-2377	11.กฤษณาสอนน้องคำฉันท์	" " "	คติคำสอน
พ.ศ.2383	12.ฉันท์กล่อมช้างพัง	" " "	โบราณราชประเพณี
พ.ศ.2383	13.ฉันท์สังเวทกลองวิญญ์เกียรติ	กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส และพระยาบำเรอบริรักษ์	" "
พ.ศ.2385	14.วรรณพฤติคำฉันท์ (ตำราฉันท์วรรณพฤติมาตราพฤติ)	กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส	คติคำสอน

สมัย	รายนามวรรณกรรม	รายนามผู้ประพันธ์	เนื้อหา
พ.ศ.2389-2392 สมัยรัชกาลที่ 3 " "	15.สมุทรโฆษคำฉันท์ 16.ฉันท์กล่อมช้างพลาย 17.พาลีสอนน้องคำฉันท์ 18.ฉันท์อัยฎาพานร	กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชินโรส กรมหมื่นศรีสุเรนทร - -	นิทาน (ชาดก) โบราณราชประเพณี คติคำสอน " "
สมัยรัชกาลที่ 4 " " " " " " "	1. สุนทรคำฉันท์ 2. พระสุนทรคำฉันท์ 3. อุเทนคำฉันท์ 4. คำฉันท์เรื่องนางจินตะหรา 5. นิราศเมืองนครฯ คำฉันท์ 6. ฉันท์ชมกุฎี 7. ฉันท์สรรเสริญพระมหามณเฑียรตบปฏิมากร	พระพิพิธสาตี (อัน) " พระยาอิสราณภาพ (อัน) กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ " มหาห้วง วัดมหาธาตุ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระ เดชาดิศร และขุนสารประเสริฐ	นิทาน (ชาดก) " นิทาน " บทพรรณนา " โบราณราชประเพณี

หอสมุดกลาง สถาบันราชภัฏ
 ภาควิชาภาษาไทย

สมัย	รายนามวรรณกรรม	รายนามผู้ประพันธ์	เนื้อหา
สมัยรัชกาลที่ 4	8. ถิ่นที่สรรเสริญพระพุทธรูปยรัตนจักรพรรดิพิมลมณีมัย	กรมสมเด็จพระเดชาศรัยและขุนสารประเสริฐ	โบราณราชประเพณี
"	9. ถิ่นที่สังเวพระมหาเศวตฉัตรพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท	" "	" "
"	10. ถิ่นที่สังเวพระมหาเศวตฉัตรพระที่นั่งไพศาลทักษิณ	" "	" "
"	11. ถิ่นที่สังเวพระมหาเศวตฉัตรพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยและพระที่นั่งอนันตสมาคม	กรมสมเด็จพระเดชาศรัย	" "
"	12. สดุดีพระเกียรติอัญเชิญขวัญมงคล-คเชนทรขานีเผือกพลาย	" "	" "

สมัย	รายนามวรรณกรรม	รายนามผู้ประพันธ์	เนื้อหา
สมัยรัชกาลที่ 5	1. ฉันทกถ่อมพระที่นั่งวโรภาศพิमान (ฉันทสังเวยพระที่นั่งบางปะอิน)	กรมสมเด็จพระเคชาธิศรฯ	โบราณราชประเพณี
"	2. ฉันทแห่โสกันต์	ขุนปริชานุสาสน์ (โต)	" "
"	3. ฉันทกถ่อมสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ	ขุนสารประเสริฐ (นุช)	" "
"	4. ฉันทกถ่อมพระเสวตวรวรรณ	ขุนสารประเสริฐ (น้อย อาจารย์ยางกูร)	" "
"	5. ฉันทกถ่อมพระเทพคชรัตนกรินี พระศรีสวัสดิศเสวตวรวรรณ	พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร)	" "
"	6. ฉันทกถ่อมพระเสวตวรสรรพวงศ์	" "	" "
"	7. ฉันทกถ่อมพระมหารพีพรรณคชพงษ์	พระยาศรีสุนทร โวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) หมื่นพาศย์โวหาร (เริก), พระยามหาอำมาตยาธิบดี (หรั่ง)	" "
"	8. ฉันทกถ่อมพระเสวตรุจิราพรรณ	พระยามหาอำมาตยาธิบดี (หรั่ง)	" "

สมัย	รายนามวรรณกรรม	รายนามผู้ประพันธ์	เนื้อหา
สมัยรัชกาลที่ 5	9. ฉันทกถ่อมพระเศวตอุดมวารณ์	หลวงมหาสิทธิโวหาร (สีบ)	โบราณราชประเพณี
"	10.ฉันทเรื่องนางโสภณีกัปรากษส	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร	นิทาน
"	11.พระราชพงสาวดารคำฉันท	พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร และนายคล้า	ประวัติศาสตร์
"	12.สิทธิสารชาดกคำฉันท (ศิริสารทคำฉันท)	พระอุบาลี (ปาน)	นิทาน (ชาดก)
"	13.เปรีคลิศคำฉันท	หลวงธรรมมาภิมณฑ์ (ถึก จิตรกถึก)	นิทาน
พ.ศ.2414	14.ฉันทกถ่อมพระเศวตสุภาพรรณ	พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารียงกูร)	โบราณราชประเพณี
พ.ศ.2419	15.ฉันทกถ่อมพระเศวตวรลักษณ	" "	" "
พ.ศ.2424	16.ประทุมวดีคำฉันท	หลวงธรรมมาภิมณฑ์ (ถึก จิตรกถึก)	นิทาน (ชาดก)
พ.ศ.2433	17.วินิฉวานิชคำฉันท	" "	นิทาน
พ.ศ.2433	18.ฉันทแม่หม้ายสอนลูก	นายดี	คติคำสอน

สมัย	รายนามวรรณกรรม	รายนามผู้ประพันธ์	เนื้อหา
พ.ศ.2436	19.สิทธิศิลป์คำฉันท์	หลวงธรรมาภิรมณ์ (ถึก จิตรกถึก)	นิทาน
พ.ศ.2440	20.บรรพจรรย์คำฉันท์**	นายวร	คติคำสอน
พ.ศ.2443	21.กมุทปี่ปลาไนยบุรุษคำฉันท์	ขุนมหาสิทธิโวหาร (สีบ)	นิทาน (ชาดก)
พ.ศ.2445	22.นिरาศรีประพนธ์	นายศรีประพนธ์เนติประวัติ	บทพรรณนา
พ.ศ.2445	23.เพชรมงกุฎคำฉันท์	หลวงธรรมาภิรมณ์ (ถึก จิตรกถึก)	นิทาน
พ.ศ.2447	24.จาดูรงคสันนิบาตคำฉันท์**	พระอชิต	" "

** พิมพ์ใน "วชิรญาณ"

สมัย	รายนามวรรณกรรม	รายนามผู้ประพันธ์	เนื้อหา	วารสารที่พิมพ์
สมัยรัชกาลที่ 6				
พ.ศ.2454	1. ฉันทกถ่อมพระเสวตวชิรพาหะ	หลวงธรรมาภิมณฑ์ (ถึก จิตรกถึก)	โบราณราชประเพณี	-
พ.ศ.2454	2. รัชมังกลาภิเศกคำฉันท์	" "	สดุดี	-
พ.ศ.2456	3. กฎาหกคำฉันท์	" "	นิทาน	-
"	4. อิลราชคำฉันท์	พระยาศรีสุนทรโวหาร (ผัน สาลักษณ์)	" "	-
	5. วาตมฤคชาดกคำฉันท์	สร้อยมาศ	" "	ผดุงวิทยา
	6. ฉันทสังเวยพระมหาเสวตฉัตร รัชกาลปัตยุบัน	หลวงธรรมาภิมณฑ์ (ถึก จิตรกถึก), พระองค์เจ้ากัลยาณประวัตติ, ม.ร.ว.สำเร็จ, พระองค์เจ้ารัชนี้แจ่มจรัส	โบราณราชประเพณี	-
พ.ศ.2456-2458	7. พระนลคำฉันท์	พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์	นิทาน	-
พ.ศ.2457	8. สามัคคีเภทคำฉันท์	ชิต บุรทัต	นิทาน (ชาดก)	-
"	9. อลินจิตต์คำฉันท์	พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นกวีพจน์- สุปรีชา	" "	-

สมัย	รายนามวรรณกรรม	รายนามผู้ประพันธ์	เนื้อหา	วารสารที่พิมพ์
พ.ศ.2457	10.สรภังคชาตกคำฉันท์	สร้อยมาศ	นิทาน (ชาตก)	ผดุงวิทยา
"	11.อดีตนิทานคำฉันท์	น.สุวัฑฒน์	" "	" "
"	12.ลัดาศรีคำฉันท์	แม่ทองคำ	คติคำสอน	" "
"	13.คชพาลคำฉันท์	อังกาบ	นิทานชาตก	" "
"	14.แนะนำเพื่อนคำฉันท์	นักเรียนนายร้อยสรจิตติ	คติคำสอน	เสนาศึกษา
"	15.เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิป- ประพันธ์พงศ์	สวดดีและ ประวัติศาสตร์	-
พ.ศ.2459	16.เขาย่อมเป็นผู้ก่อเงิน	จิต บุรทัต	คติคำสอน	-
พ.ศ.2460	17.ที่ที่ดอกกุหลาบโรย	รองอำมาตย์เอก หลวงอรรดเกษมภาษา (เพ็ญ บุนนาค)	บทพรรณนา	ศรีกรุง
พ.ศ.2462	18.คำฉันท์ข่อยเกียรติชาวนคร- ราชสีมา	พระยาอุปกิตศิลปสาร (น้อม กาญจนานีชีวะ)	สวดดี	-
พ.ศ.2463	19.ทมยันตีคำฉันท์	หลวงอรรดเกษมภาษา	นิทาน	-

สมัย	รายนามวรรณกรรม	รายนามผู้ประพันธ์	เนื้อหา	วารสารที่พิมพ์
พ.ศ.2463	20.เปสการบุตรีคำฉันท์	ศ.เทศะแพทย	นิทาน	ไทยเขมม
พ.ศ.2464	21.มหาชาติคำฉันท์	พระราชวรวงค์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา	นิทาน(ชาดก)	-
พ.ศ.2464	22.ชาลีภิเศกคำฉันท์	หลวงธรรมาภิวัฒน์ (เถิก จิตรกรเถิก)	นิทาน	-
พ.ศ.2466	23.มงคลสูตรคำฉันท์	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	คติคำสอน	-
"	24.มัทนะพาธา	" "	นิทาน	-
"	25.พาลีสอนน้อง	จามเรศร์ ภิรมย์จิต	คติคำสอน	ศัพท์ไทย
พ.ศ.2466-2467	26.เมตตานุสร	ศ.เทศะแพทย	" "	หนังสือสนอง โอรุ สภาภาษาสยาม
พ.ศ.2467	27.มหาภิเนษกรมคำฉันท์	หลวงธรรมาภิวัฒน์ (เถิก จิตรกรเถิก)	พุทธประวัติ	ไทยเขมม
"	28.มหีสาสคำฉันท์	ฉ.ล.พิชัยญาติ	นิทาน (ชาดก)	" "
"	29.ศรีสุดาคำฉันท์	ศ.เทศะแพทย	นิทาน	" "

สมัย	รายนามวรรณกรรม	รายนามผู้ประพันธ์	เนื้อหา	วารสารที่พิมพ์
พ.ศ.2467	30.ปชาวจันเพ็ชรคำฉันท์	ศ.เทศะแพทย	นิทาน	บุรุษเรื่องนาม
"	31.เอ.บี.คำฉันท์	" "	บทพรรณนา	-
"	32.อิเหนารันทด	ป.เวชพงศ์ นร. คณะอักษรศาสตร์ฯ	" "	มหาวิทยาลัย
"	33.เพลงยาวคำฉันท์	หลวงสำเร็จวรรณกิจ	" "	เสนาศึกษา และแพ่วิทยาศาสตร์
พ.ศ.2468	34.มารวิชัยคำฉันท์	ขุนสุนทรภาสิต	ศาสนา	ไทยเขมม
"	35.กัญฐหาริชาดกคำฉันท์	จันทร์เต็ม	นิทาน (ชาดก)	" "
"	36.สุวชาติคำฉันท์	จำปี	นิทาน	" "
"	37.ทากรนิทานคำฉันท์	ศรีไชย	" "	" "
"	38.ฉันท์พุทธปฏิมาสดุติ	พันธุ้งาม	ตำนานและ ประวัติศาสตร์	" "
"	39.อุประมาหอยทาก	ขุนจงจัดนิสัย	คติคำสอน	เสนาศึกษา และแพ่วิทยาศาสตร์

สมัย	รายนามวรรณกรรม	รายนามผู้ประพันธ์	เนื้อหา	วารสารที่พิมพ์
พ.ศ.2468-2469	40.ชยุธาธิษฐาน	ศ.เทศะแพทย์	คติคำสอน	หนังสือสนอง โอฐ สภาภาษาสยาม
พ.ศ.2469	41.คุณาธิคุณคำฉันท์	" "	" "	" "
"	42.พระราชพงษาวดารคำฉันท์ เฉลิมพระเกียรติพระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก	พระนิมิตรอักษร (พุทธ เสนาลักษณ์)	ประวัติศาสตร์	-
สมัยรัชกาลที่ 6	43.คำฉันท์สามัคคีบรรยาย	พระยาอุปกิตศิลปสาร (น้อม กาญจนาชิวะ)	คติคำสอน	-
"	44.คำฉันท์เทวธรรมบรรยาย	" "	" "	-
"	45.นางอมรคำฉันท์	อ.ท.หลวงพิสิทธิ์พิทยาภาน	นิทานชาดก	-
"	46.คำฉันท์กล่อมช้างสำคัญ เมืองกาญจนบุรี	เนื่อง ชวางกูร	โบราณราชประเพณี	-
"	47.อิทธิสชาดกคำฉันท์	ชิต บุรทัต	นิทาน (ชาดก)	-

สมัย	รายนามวรรณกรรม	รายนามผู้ประพันธ์	เนื้อหา	วารสารที่พิมพ์
สมัยรัชกาลที่ 6	48.พระสุริโยทัยคำฉันท์	ชิต บุรทัต	สดุดี	-
"	49.เวทัพพะชาดกคำฉันท์	" "	นิทาน (ชาดก)	-
"	50.ตาไปคำฉันท์	" "	คติคำสอน	-
"	51.เสียงสิงคาล	" "	" "	-
"	52.สัตว์หน้าขน	" "	" "	-
"	53.สัญชาติอีกา	" "	" "	-
"	54.บทละครฉันท์สละกันเพราะแต่งงาน	" "	" "	-
"	55.มหานครปเวศน์คำฉันท์	" "	สดุดี	-
"	56.สรรเสริญพระคเณศวร	" "	" "	-
"	57.ฉันท์ราชสดุดีและอนุสาวรีย์กถา	" "	" "	-
"	58.ฉันท์เฉลิมพระเกียรติงาน พระเมรุทองท้องสนามหลวง	" "	" "	-

สมัย	รายนามวรรณกรรม	รายนามผู้ประพันธ์	เนื้อหา	วารสารที่พิมพ์
สมัยรัชกาลที่ 6	59.ปรีดิปรารมภ์	ชิต บุรทัต	กติคำสอน	-
"	60.ครุณรำพึงคำฉันท์	" "	บทพรรณนา	-
"	61.ครุณจตุราภิมย์	" "	" "	-
"	62.ภาพที่หลับตาเห็น	" "	" "	-
"	63.เอกเขนกขอบสระ	" "	" "	-
"	64.วิสาขานฤดู	" "	" "	-
"	65.ข้าพเจ้านั่งอยู่ชายทะเล	" "	" "	-
"	66.สทลัษณ์	" "	กติคำสอน	-
"	67.คุษฎีสังเวศคำฉันท์กล่อมพระคชลัษณ์	พระยาศรีสุนทรโวหาร (ผัน สทลัษณ์)	โบราณราชประเพณี	ไทยเขมม
สมัยรัชกาลที่ 7 พ.ศ.2470	1. ชยสูตรคำฉันท์	จันทร์เต็ม	กติคำสอน	ไทยเขมม

สมัย	รายนามวรรณกรรม	รายนามผู้ประพันธ์	เนื้อหา	วารสารที่พิมพ์
พ.ศ.2470	2. อมรเทวีคำฉันท์	ศรีไชย	นิทาน	ไทยเขมม
"	3. อัสวิน	หลวงบุญमानพพานิชย์ (แสงทอง)	" "	" "
พ.ศ.2472	4. ความวิบัติของอำมาตย์	ขุนจงจัดนิสัย	คติคำสอน	" "
พ.ศ.2473	5. จุลธนูคหคำฉันท์	แสงจำกร	นิทาน (ชาดก)	" "
พ.ศ.2474	6. เสือเฒ่าจำศีล	นิตา-เพ็ชร	นิทานคำสอน	ไทยเขมมรีวิว
พ.ศ.2475	7. กรุงเทพฯคำฉันท์	ขุนสุนทรภายิต และชิต บุรทัต	สดุดีและ ประวัติศาสตร์	-
พ.ศ.2476	8. ขันติธรรม	ส.วิเศษโกสินทร์	คติคำสอน	ไทยเขมม
"	9. จุฬธนูคหบัณฑิตคำฉันท์	วิมลศักดิ์	นิทาน (ชาดก)	" "
สมัยรัชกาลที่ 8				
พ.ศ.2485	1. นาครีคำฉันท์	อ.บุญमानพ (แสงทอง)	นิทาน	วรรณคดีสาร
พ.ศ.2486	2. สดุดีวีรชน	วรรณไวทยากร	สดุดี	" "
"	3. แดงไต้คำฉันท์	ส.สตะกูรมะ	นิทาน	" "

สมัย	รายนามวรรณกรรม	รายนามผู้ประพันธ์	เนื้อหา	วารสารที่พิมพ์
พ.ศ.2486	4. บันเทิงคดีคำฉันท์ เรื่อง สุดฟากฟ้า	เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	นิทาน	วรรณคดีสาร
	5. วีรชน	" "	สคดี	" "
พ.ศ.2487	6. วีรกรรมแห่งชาติไทย	จำลอง กสิกพันธุ์	" "	" "
"	7. ในสวนขวัญ	นาย ส. เปี่ยมพงศ์สานต์	บทพรรณนา	" "
"	8. วีรกรรมคำฉันท์	จ.สุวรรณทัต	สคดี	" "
"	9. ในอุทยานแห่งวรรณคดีไทย	ส.เปี่ยมพงศ์สานต์	บทพรรณนา	" "
	10. นิราศจันทบุรีคำฉันท์	" "	" "	" "

เมื่อพิจารณาข้อมูลวรรณกรรมคำฉันท์จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่าการสร้างงานดังกล่าวเป็นไปอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ ส่วนใหญ่อยู่ในแวดวงของผู้รู้ อาทิ พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ-สำนัก ตลอดจนพระภิกษุสงฆ์ซึ่งล้วนแต่เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษา ความสนใจประพันธ์ฉันท์มิได้จำกัดเฉพาะกวีชายเท่านั้น มีกวีหญิงหลายท่านที่มีส่วนสร้างสรรค์งาน ได้แก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น 1 พระองค์เจ้าหญิงมณฑาและพระองค์เจ้าหญิงอุบลสร้อยมาศ แม่ทองคำ อังคาบ ฯลฯ วรรณกรรมคำฉันท์หลายเรื่องเป็นผลงานร่วมระหว่างกวีตั้งแต่ 2-4 ท่าน เช่น กุมารคำฉันท์พระนิพนธ์ในสมัยรัชกาลที่ 1-3 เป็นผลงานร่วมของกวี 2 ท่าน ฉันท์กล่อมพระมหาพิชัยพระรถในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นผลงานร่วมของกวี 3 ท่าน ฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตรรัชกาลปัจจุบัน (รัชกาลที่ 6) เป็นผลงานร่วมของกวี 4 ท่าน น่าสังเกตว่าในสมัยรัชกาลที่ 6 นั้นนิยมประพันธ์ฉันท์กันอย่างแพร่หลายยิ่งกว่ายุคสมัยใด ดังจะเห็นได้จากจำนวนวรรณกรรมคำฉันท์ซึ่งมีไม่ต่ำกว่า 60 เรื่อง อีกทั้งยังมีผู้ประพันธ์ซึ่งยังคงมีฐานะเป็นนักเรียน เช่น "นักเรียนนายร้อย" ศรีจิตติ และ ป. เวชพงศ์ "นักเรียนคณะอักษรศาสตร์"^{๖๖} เป็นต้น

ตั้งแต่สมัยอยุธยาซึ่งเป็นสมัยแรกเริ่มของวรรณกรรมคำฉันท์เป็นต้นมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 8 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เนื้อหาของวรรณกรรมมี 6 ประเภทด้วยกัน คือ นิทาน ประวัติศาสตร์ สดุดี โบราณราชประเพณี คติคำสอน และบทพรรณนา เนื้อหาที่ได้รับความนิยมมากที่สุด ได้แก่ นิทาน รองลงมาคือ โบราณราชประเพณี คติคำสอน ประวัติศาสตร์และสดุดี ส่วนบทพรรณนานั้น แม้จะมีเพียงส่วนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับเนื้อหาข้างต้น แต่ก็ปรากฏว่ามีเป็นจำนวนมากในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 8

^{๖๖} "นะเพื่อนคำฉันท์." เสนาศึกษา. เล่ม 1 (มกราคม 2458):976.

^{๖๗} "อิเหนาคำฉันท์." มหาวิทยาลัย. เล่ม 2 ตอนที่ 4 (พ.ศ.2467)

ในช่วงสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 เนื้อหาได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันออกโดยเฉพาะอย่างยิ่งอินเดีย เช่น นานิทานชาดกมาแต่งเป็นวรรณกรรมคำฉันท์ อาทิ สมุทรมุขคำฉันท์ เสือโคคำฉันท์ พระจันทกนิรคำฉันท์ รดเสนคำฉันท์ สรรพสิทธิคำฉันท์ สุนทรคำฉันท์ พระสุนทรคำฉันท์ ฯลฯ ชาดกเหล่านี้เป็นเรื่องราวในอดีตของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งที่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ โดยเฉพาะในช่วงรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 กวีนำมหาชาติหรือเวสสันดรชาดกซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายของพระพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้มาประพันธ์เป็นวรรณกรรมคำฉันท์อย่างแพร่หลายโดยนำเหตุการณ์ในแต่ละกัณฑ์มาเป็นเนื้อหาและตั้งชื่อเรื่องตามชื่อกัณฑ์ เช่น กุมารคำฉันท์ มัทรีคำฉันท์ สักกบรรพคำฉันท์ เป็นต้น

นอกจากนิทานชาดกซึ่งเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนาแล้ว ยังมีนิทานซึ่งมาจากมหากาพย์และ รามายณะ ซึ่งแสดงถึงความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ อาทิ อนิรุทธคำฉันท์ และกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ซึ่งมีที่มาจากมหากาพย์ ราชาสีลาและพาลีสอนน้องซึ่งมีที่มาจากรามายณะ อย่างไรก็ตามก็สังเกตเห็นได้ว่ามักเป็นการนำเรื่องราวบางตอนจากคัมภีร์ศาสนาดังกล่าวมาสร้างสรรค์เนื้อเรื่องไปตามความประสงค์ของกวี เช่น เพื่อเป็นคติสอน หรือเป็นบทพรรณนาโดยอาศัยตัวละครจากเรื่องเดิมเป็นสื่อถ่ายทอด ดังจะเห็นได้จากคำสอนในกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ซึ่งมีนางกฤษณาเป็นผู้สอนนางจिरประภาและพาลีสอนน้องคำฉันท์ซึ่งมีพาลีเป็นผู้สอนสุครีพ

ยิ่งไปกว่านี้วรรณกรรมคำฉันท์บางประเภทเกิดขึ้นจากอิทธิพลของขนบธรรมเนียมประเพณีที่ราชสำนักไทยได้รับมาจากอินเดียผ่านทางพราหมณ์ผู้มีบทบาทในพิธีกรรมต่างๆ ของราชสำนัก เช่น ฉันทคุชฎีสังเวยกล่อมช้าง ฉันทสังเวยกพระมหาเศวตฉัตร เป็นต้น

ที่มาของเนื้อเรื่องนอกจากวรรณกรรมอินเดียแล้ว ยังมีวรรณกรรมชาวอาทิ เรื่องของอิเหนา ซึ่งเป็นที่มาของอิเหนาคำฉันท์และคำฉันท์เรื่องนางจินตะหรา ทั้ง 2 เรื่องนี้ตัดเอาเหตุการณ์บางตอนจากเรื่องเดิมมาสร้างเป็นเรื่องใหม่โดยใช้ฉันท์เป็นสื่อในการถ่ายทอด

ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา แม้ว่าวรรณกรรมตะวันออกจะยังคงเป็นที่มาของเนื้อหาในวรรณกรรมคำฉันท์ของไทย แต่วรรณกรรมตะวันตก เช่น นิทานและบทละคร ก็เริ่มมีบทบาทในฐานะของแหล่งข้อมูลใหม่ ดังจะเห็นได้จากวรรณกรรมคำฉันท์เรื่องนางโสภณีกัษราภษส วิเศษวานิชคำฉันท์และเปรีคลีสคำฉันท์อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการศึกษาวิทยาการตามแบบยุโรปรวมถึงการศึกษาวรรณกรรมตะวันตกด้วย

อิทธิพลของตะวันตกมิใช่มีต่อเนื้อเรื่องของวรรณกรรมคำฉันท์เท่านั้น ยังมีผลต่อการประพันธ์ฉันท์โดยตรงทั้งในด้านภาษา เช่น การใช้คำทับศัพท์และการใช้เครื่องหมายวรรคตอนที่มีบทบาทเป็นอย่างมากในการประพันธ์ฉันท์สมัยรัชกาลที่ 6 บ่อยครั้งที่กวีปรับเปลี่ยนคำทับศัพท์เหล่านั้น ซึ่งมีตั้งแต่ชื่อตัวละคร ชื่อเมือง และคำอื่นๆ ให้มีรูปคำเป็นครูลหุตามที่ต้องการ นอกจากนี้ยังมีผลต่อรูปแบบในการนำเสนอ ตัวอย่างเช่น บทละครพูดคำฉันท์ได้อาศัยแนวทางของบทละครพูดซึ่งเป็นรูปแบบของวรรณกรรมตะวันตก อาทิ บทละครพูดคำฉันท์เรื่องมัทนะพาธา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และบทละครฉันท์ เรื่อง สละกันเพราะแต่งงาน ของ ชิต บุรทัต เป็นต้น

อย่างไรก็ดีมีวรรณกรรมคำฉันท์หลายเรื่องที่เกิดขึ้นจากจินตนาการส่วนตัวของกวีเอง ซึ่งออกมาในรูปของการบันทึกเหตุการณ์ตามความเป็นจริง ประสานกับความสามารถในด้านการประพันธ์ เช่น เฉลิมเกียรติพระเจ้าปรา-

สาททอง บุณโณวาทคำฉันท์ ฉันทชมกุฎี ฉันทแห่โสกันต์ พระราชพงศาวดารคำฉันท์
 รัชมังคลาภิเษกคำฉันท์ เฉลิมเกียรติกษัตริย์ คำฉันท์ยกเกียรติชาวนครราชสีมา
 ฉันทเฉลิมพระเกียรติงานพระเมรุทองท้องสนามหลวง และกรุงเทพคำฉันท์ ฯลฯ
 บางครั้งออกมาในรูปของนิทานคำฉันท์ที่กวีสร้างสรรค์เรื่องด้วยตนเอง อาทิ
 สิทธิศิลป์คำฉันท์ มัทนะพาธา หรือออกมาในรูปของบทพรรณนาความงาม ความรู้สึก
 และอารมณ์ เช่น เพลงยาวคำฉันท์ เอกเขนกขอบสระ วัสสานฤดู นิราศเมืองนครฯ
 คำฉันท์ นิราศศรีประพันธ์ ในสวนขวัญ ในอุทยานแห่งวรรณคดีไทย และนิราศจันทบุรี
 คำฉันท์ ฯลฯ นอกจากนี้ยังออกมาในรูปของบทพรรณนาข้อคิดคติเตือนใจ เช่น ฉันท
 แม่หม้ายสอนลูก บรรพจริยาคำฉันท์ แน่เพื่อนคำฉันท์ เมตตานุสร อุประมาหอยตาก
 หรือแต่งเป็นนิทานคำสอน เช่น สัตยชาติอิกกา เลือเผ่าจาศีล จันติธรรม ฯลฯ

มีข้อสังเกตว่าวรรณกรรมคำฉันท์ต่างยุคสมัยมีขนาดความสั้นยาวต่างกัน
 วรรณกรรมคำฉันท์ในช่วงสมัยอยุธยาถึงรัชกาลที่ 4 มักเป็นวรรณกรรมขนาดยาว
 แต่วรรณกรรมคำฉันท์ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ลงมามากเป็นวรรณกรรมขนาดสั้น ทั้งนี้
 อาจเป็นเพราะวรรณกรรมเหล่านั้นลงพิมพ์ในวารสารต่างๆ เช่น วชิรญาณ ผดุง-
 วิทยา เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์ ศรีกรุง ไทยเชชม คัพท์ไทย มหาวิทยาลัย
 บรุช เรืองนาม หนังสือสนองโอรุสภากาชาดสยาม และ วรรณคดีสาร เป็นต้น
 ซึ่งช่วยกำหนดขนาดความยาวของเรื่องทางอ้อม วรรณกรรมเรื่องยาวจึงถูกแบ่ง
 เป็นตอนๆ วรรณกรรมคำฉันท์จำนวนมากในยุคนี้จึงมีขนาดสั้นลง ความสั้นน่าจะมีส่วน
 จูงใจให้มีการประพันธ์ฉันทกันอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้วรรณกรรมคำฉันท์ที่เคยถือกัน
 ว่าเป็นงานที่ยากและมีอยู่เฉพาะในแวดวงของนักปราชญ์ราชบัณฑิต กลายเป็นงานที่
 ไม่ยากเกินไปและขยายแวดวงออกไปสู่ผู้ที่สนใจอย่างกว้างขวาง ทำให้การ
 สร้างสรรค์วรรณกรรมคำฉันท์ไม่จำกัดอยู่แต่ในหมู่ของกวีราชสำนักดังที่เคยเป็นมา
 ยิ่งไปกว่านั้นความนิยมใช้นามแฝงหรือนามปากกาในวงการประพันธ์สมัยรัชกาลที่ 5

และรัชกาลที่ 6 ก็ช่วยเปิดโอกาสให้ผู้ที่สนใจการประพันธ์ฉันท์ที่มีโอกาสสร้างงานอย่างอิสระได้ตามที่ต้องการ ทำให้วรรณกรรมคำฉันท์ที่มีความยาวไม่มากนักรุ่งเรืองขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

นอกจากมีความนิยมในการประพันธ์ฉันท์อย่างแพร่หลายจนเกิดวรรณกรรมคำฉันท์เป็นจำนวนมากแล้ว ยังมีความนิยม "อ่าน" และ "ฟัง" ฉันท์สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน จนอาจจะกล่าวได้ว่าการอ่านฉันท์เป็นท่วงทำนองต่าง ๆ นั้นเป็นความบันเทิงอย่างหนึ่งของคนไทยสมัยก่อน หลักฐานเท่าที่พบนั้นมักจะกล่าวถึงการอ่านฉันท์ของสตรีในราชสำนักตั้งแต่นางสนมกำนัลในชั้นไปจนถึงอัครมเหสี ดังจะเห็นได้จากวรรณกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์หลายต่อหลายเรื่องด้วยกัน อาทิ "กำสรวลโคลงฉันท์" ซึ่งเป็นวรรณกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็ได้กล่าวถึงความสามารถทางด้านอักษรศาสตร์ของสตรีในราชสำนักเอาไว้ตอนหนึ่งว่า

๑ ป่านี้อรเจ้าแม่	เกลอาจค์ อยู่ฤา
ตั้งขดานจตุรคมยง	ม่ายม้า
ฤาวางสกาลง	ทายบาทค์
ฤากล่าวคำหลวงอ้า	<u>อ่อนแกล้ง เกลาฉันท์</u>

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2 2531 : 531)

ข้อความข้างต้นบอกให้ผู้อ่านทราบว่านอกจากสตรีในราชสำนักจะมีความชื่นชอบในการเล่นหมากรุกและสกาแล้ว ยังสามารถสวดคำหลวงเป็นทำนองและรจนาคำประพันธ์ประเภทฉันท์อีกด้วย

ลักษณะนี้สอดคล้องกับ "สมุทรโฆษคำฉันท์" ของพระมหาราชครู ตอนที่พระโพธิ์นำพระสมุทรโฆษไปสมนางพินทุมดี กวีได้บรรยายว่า ภายใต้อาสน์ขณะนั้นช่างสังคเญียบยั้งนัก ปราศจากสรรพสำเนียงที่เคยมี อันได้แก่เสียงดนตรีและ

เสียงขับขานอ่านฉันทน์เป็นทำนองเสนาะของนางสนมทั้งหลาย

๑๕ ด้อมสังคเสียงคุริยตั้งคม ด้อมสังคสาวสนม อันจาวจำเรียงเสียงฉันทน์

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2 2531 : 162)

ส่วนใน "อนิรุทธคำฉันทน์" ได้ให้รายละเอียดเพิ่มเติมว่าเป็นการอ่านฉันทน์ประสานเสียงดนตรีอื่นได้แก่ พิณ ปี่ และแคน ดังที่กวีได้บรรยายว่า

๒๘ จำเรียงสานเสียง ประอรประเอียง กรกรียดเพียบทอง
เต่งตึงเพลงพิณ ปี่แคนทรลอง สำหรับลบอง ลเบงเง่งฉันทน์

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2 2531 : 560)

นอกจากนี้ยังมีข้อความปรากฏในวรรณกรรมคำฉันทน์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เรื่อง "นิราศกรุงเก่า" ของ หลวงจักรปาณี (ฤกษ์) ที่พรรณนาถึงนางผู้เป็นที่รัก เอาไว้ว่า บางครั้งกวีก็ใช้เวลาว่างชวนนางอ่านคำประพันธ์ร้อยกรองเป็นทำนองไพเราะเสนาะหูเป็นที่รื่นรมย์ใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย

๑	บางคาบชวนนุชน้อง	จ่านรรจ์
	<u>อวยแม่อ่านโคลงฉันทน์</u>	<u>แหม่มซ้ำ</u>
	ลิลิตลักพันธ์	กลอนพาด ไปแม่
	เสนาะสำเนียงนุชเจ้า	จบแล้วภาละเวง

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์) 2477 : 40)

ยิ่งไปกว่านั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ตรัสชมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี พระอัครมเหสีไว้ในกาพย์เห่คราวญเข้ากับนักขัตฤกษ์ ว่ามีพระสุรเสียงไพเราะอ่อนหวานชวนฟัง ทุกเช้าเป็นพระองค์ก็จะได้สดับเสียงอ่านฉันทน์ของพระนางอย่างเปลิดเปลินพระราชหฤทัยยิ่งนัก

๑๑ โอมอวดสวดสำเนียง	ไม่เหมือนเสียงนางนงราม
ล้ำเลิศเฉิดโฉมงาม	<u>ยามเย็นเข้าเจ้าอ่านฉันท</u>
๑ <u>อ่อนหวานสารเสนาะ</u>	เพราะอักษรกลอนพาดพัน
แจ้วเจ็ยใจจาบัลย์	ทุกวันหวังฟังเสียงสมร
(ประชุมภาพย์เท่าเรือ 2516 : 27)	

ในสมัยก่อนการอ่านฉันทมิใช่เป็นไปเพื่อความบันเทิงใจเท่านั้น แต่ยังเป็นไปเพื่อการสวดบูชาพระเกียรติพระมหากษัตริย์อีกด้วย ดังที่พระยาไชยวิชิต (เผือก) กวีในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พรรณนาไว้ใน "ขอพระเกียรติ 3 รัชกาล" ตอนที่ว่าด้วยการฉลองอาวาสสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยรัชกาลที่ 2 ว่าสาวสวรรค์หรือนางในราชสำนักต่างพากันอ่านฉันทขอพระเกียรติพระเจ้าข้างเผือกเป็นท่งทำนองที่ไพเราะเพราะพริ้ง

๑ แสนสนุกทุกหนุ่มหน้า	<u>สาวสวรรค์</u>
<u>ไพเราะรสโอชะอัน</u>	<u>จับอ่าง</u>
<u>กล่าวกลอนสุนทรฉันท</u>	<u>ฉ่าชื่น</u>
ขอพระยศเจ้าข้าง	เผือกผู้ครองเมือง
(พระยาไชยวิชิต (เผือก) 2518 : 20)	

นอกจากนี้มีหลักฐานยืนยันว่ากวีไทยหลายต่อหลายท่านมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับฉันทเป็นอย่างดี บางท่านมีความสามารถในการแต่งฉันท บางท่านมีความสามารถในการอ่านฉันทเป็นท่งทำนองต่างๆ และบางท่านก็มีคุณสมบัติทั้ง 2 ประการรวมอยู่ด้วยกัน ดังจะเห็นได้จากโคลงสี่สุภาพบทหนึ่งใน "โคลงพระราชพิธีทวาทศมาส" ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมสมเด็จพระบวรราชปรีชา ได้ทรงสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่ามีพระปรีชาสามารถด้านการประพันธ์ และทรงเชี่ยวชาญร้อยกรองแทบทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็น ภาพ กวี กลอน โคลง ฉันท หรือกลบทก็ตาม ดังที่ทรงพรรณนาว่า

๑	ปรีชาชาญเชี่ยวชาญกล้า	กล่าวกลอน
	<u>ครโองการพยกมลคร</u>	<u>จับร้อง</u>
	<u>ฉันทพากย์อีกอักษร</u>	<u>ล้วนเลข</u> แลแฮ
	<u>ไทยนับไทยหลงต้อง</u>	สูตรทั้งถอดแกลง

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา
กรมสมเด็จพระบวรราชประภักษ์ 2509:6)

คำสรรเสริญข้างต้นนี้ตรงกับที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระ
พระเคชาดิศร ได้ทรงพระนิพนธ์สรรเสริญพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไว้ใน
"ฉันทสรรเสริญพระพุทธรูปมหามณีนรัตนปฏิมากร" ตอนหนึ่งว่า

๑ ¹⁴	กลกลอนแลกาพย์ครโอง	<u>พดดิฉันท</u> เพียบเพียร
	ปรีชาฉบบบุระเบียง	รบิลถ้อยบัณฑูรความ

(ชุมนุมฉันทดุขฎีสังเวย เล่ม 1 2527 : 4)

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลา กรมสมเด็จพระบวรราชประภักษ์เองนั้น สมเด็จพระ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ก็ได้ทรงสรรเสริญว่าทรงเจนจัดด้านดุริยางค-
ศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะ เป็นล้านาท่านองแบบใด รวมไปถึงการอ่านฉันทเป็น
ท่านองต่างๆ ล้วนแล้วแต่ทรงเชี่ยวชาญยากจะหาผู้ใดเสมอเหมือน ดังจะเห็นได้
จากโคลงสี่สุภาพต่อไปนี้

๑	พระเขยลาหลากถ้วน	หลายพรรณ
	<u>จับละ เบง เฉ่งฉันท</u>	<u>เฉื่อยฉั้น</u>
	พระทราบทุกสิ่งสรรพ	ทรงถนัด นกนอ
	ผู้ฝึกพระฝึกพิน	เพื่องเนื้อท่านอง

(ฉันทดุขฎี สุธธิสงคราม 2514 : 182)

บางครั้งมีหลักฐานระบุถึงท่วงทำนองที่นิยมใช้กับฉันท์ ได้แก่ "สรภัญญะ" ว่ากวีบางท่านนอกจากจะมีความสามารถในการประพันธ์ฉันท์แล้ว ยังมีความสามารถในการ "ว่าฉันท์" ที่แต่งเป็นทำนองดังกล่าวได้อีกด้วย ดังที่กรมหลวงชินวราลริวิวัฒน์ ทรงกล่าวไว้ในคำนำของวรรณกรรมคำฉันท์สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่อง "พระราชพงศาวดารคำฉันท์" ว่า

. . . ข้าพเจ้าเวลานั้นเป็นสามเณรได้เคยเห็นนายคล้ำผู้สำนักอยู่ ณ ชั้นกลางแห่งตำหนักเสด็จพระองค์นั้น (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร) กำลังเขียนแต่งเรื่องนี้หลายคราว แลเคยได้ยินนายคล้ำว่าฉันท์เรื่องนี้โดยทำนองสรภัญญะในจำพวกฉันท์อันว่าสรภัญญะได้เพราะนายคล้ำเป็นคนชอบแต่งฉันท์และว่าทำนองสรภัญญะ . . .

(พระราชพงศาวดารคำฉันท์ 2470 : ก)

เป็นที่น่าสังเกตว่าการอ่านฉันท์เพื่อความบันเทิงใจของผู้ฟังยังคงปรากฏสืบต่อมาในชั้นหลังดังมีหลักฐานปรากฏในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือพระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์ "โคลงนิราศของท้าวสุภัตติการภักดี (นาก)" เอาไว้ตอนหนึ่งว่า ความระลึกถึงที่พระองค์มีต่อนางผู้เป็นที่รักนั้นยากจะหักหาย เพราะทุกคำคืนเคยนั่งอ่านกาพย์กลอนโคลงฉันท์ร่วมกัน ปานนี้นางผู้คอยอยู่เบื้องหลังคงจะรำลึกถึงคืนวันเก่า ๆ ด้วยความอาวรณ์ไม่ต่างไปจากพระองค์

๑	เคยสายสมรแนบเนื้อ	แนมนอน
	พลางพี่ตระกองอร	กล่าวเกี้ยว
	<u>ยามค่ำรำอ่านกลอน</u>	<u>ฉันท์กาพย์ โคลงแฮ</u>
	พลางพี่ล่อเล่นเลี้ยว	ไขว่คว้าในเชิง ฯ

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2513 : 7)

นอกจากนี้ความรู้และความเข้าใจเรื่อง "ฉันท" ไม่ว่าจะเป็นการแต่งหรือการอ่านก็ตาม ล้วนแต่เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรโรงเรียนมหาดเล็กหลวง^๖ ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวปวเรศวริยาลงกรณ์ ได้ทรงนิพนธ์ไว้ใน "ลิลิตพงศาวดารเหนือ" ว่า

๑	โรงเรียนทรงแต่งตั้ง	สั่งสอน
	บุตรอมจราชฎ	ทั่วหน้า
	<u>ศึกษาภาคฉันทกลอน</u>	<u>โท เอก</u>
	<u>เขียนอ่านชานเขี้ยวกล่า</u>	<u>รอบรู้ครุแสดง ๗</u>

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวปวเรศวริยาลงกรณ์ 2510 : 131)

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์นั้น การอ่านฉันทเป็นท่วงทำนองต่างๆ เข้าไปมีบทบาทในฐานะมหรสพส่วนพระองค์ขณะทรงเครื่องใหญ่ ดังปรากฏหลักฐานในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้จากที่มาต่างๆ กัน ดังนี้

บันทึกความทรงจำ ของ หม่อมเจ้าหญิงจงจิตรถนอม ดิศกุล มีข้อความตอนหนึ่งว่า "ทรงเครื่องใหญ่หรือตัดเส้นพระเจ้า (ตัดผม) เวลาพระเจ้าอยู่หัวจะทรงเครื่องใหญ่หมายถึงการตัดเส้นพระเจ้า จะทรงสั่งถึงกระทรวงวัง และกระทรวงวังจะต้องออกหมายก่อนล่วงหน้าสัก 2 หรือ 3 วัน เพราะจะต้องมีภาษามาลาพราหมณ์ แลคนสีซอ 3 สาย อ่านฉันทบนพื้นปูหนังราชสีห์ ตั้งโต๊ะเก้าอี้พระฉาย เวลาทรงเครื่องใหญ่ในห้อง (ราชปริติวโรทัย) ที่พระเฉลียงมีถึงที่ทรง

โรงเรียนมหาดเล็กหลวงมีวิชาการประพันธ์ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง "พระบรมราชาธิบายในการประพันธ์ว่า "หนังสือนี้ข้าพเจ้าได้ตั้งใจแต่งให้แก่โรงเรียนมหาดเล็กหลวงเพื่อบำรุงวิชาไว้ในโรงเรียนนั้น เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอให้หนังสือนี้ไว้เป็นกรรมสิทธิ์แก่โรงเรียนมหาดเล็กหลวงสืบไป" (พระบรมราชาธิบายในการประพันธ์. 2517:7)

แลชั้นพระสาคร ตั้งไม้เคื่อที่ประทับ รูปสี่เหลี่ยมกรุลึงกะสี เวลาภูษามาลาทรง
เครื่องต้องมีเจ้าหน้าที่มาอ่านฉันทแล้วสีชอถวาย" (บันทึกความทรงจำ ของ
หม่อมเจ้าหญิงจงจิตรถนอม ศิศกุล 2522 : ไม่มีเลขหน้า)

หนังสือที่นำมาอ่านถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น
เข้าใจว่าหนึ่งในจำนวนนั้นอาจจะเป็นวรรณกรรมคำฉันท์สมัยอยุธยา เรื่อง
"เสื่อโคคำฉันท์" ก็เป็นได้ ดังที่พระยาอนุমানราชชนได้ถ่ายทอดคำบอกเล่าของ
บิดาไว้ใน "พื้นความหลัง" ตอนหนึ่งว่าบิดาของท่านเคยได้ฟังคนในวังหน้าอ่านหนังสือ
เสื่อโคคำฉันท์เป็นท่านองต่างๆ จนท่านจำท่านองอ่านได้บางแห่ง และคาดคะเนว่า
ผู้อ่านคงซ้อมอ่านถวายพระเจ้าอยู่หัวขณะทรงเครื่องใหญ่ (พระยาอนุমানราชชน 2517
: 25)

ส่วนรายละเอียดเกี่ยวกับการอ่านฉันทถวายในขณะทรงเครื่องใหญ่นั้น
จมีนอมรรตฤณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช) ได้บันทึกไว้อย่างครบถ้วนในหนังสือเรื่อง
"พระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" ดังจะเห็นได้จาก
ข้อความที่กล่าวถึงเหตุผลที่พระองค์โปรดให้เจ้าพนักงานอ่านฉันทถวายขณะ
ทรงเครื่องใหญ่ว่า

. . . เมื่อถึงเวลาทรงพระเครื่องใหญ่เวียนมาถึง คือครบกำหนด
ห้าเสาร์ จะต้องใช้เวลาประทับนั่งๆ อยู่ตั้งชั่วโมงครึ่ง จึงทรงมี
ความเสียดายเวลาที่มีค่าที่ต้องเสียไปเปล่าเป็นอย่างมาก พระบาท-
สมเด็จพะมงกุฎเกล้าฯ เจ้าอยู่หัวจึงใช้ประโยชน์ให้เกิดขึ้นคือสำรวจ
ตรวจสอบบทพระราชนิพนธ์ที่ได้ทรงทำสำเร็จรูปลงไปแล้วว่ายังคงมี
อะไรที่ยังบกพร่องอยู่อีกหรือเปล่า จึงให้เจ้าพนักงานในกรมอาลักษณ์
นำบทกวีที่เป็นคำฉันท์มาอ่านเป็นท่านอง เสนาถวายในเวลาทรง
พระเครื่องใหญ่คือ เนื่องกันอยู่เป็นประจำ . . .

(จมีนอมรรตฤณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช) 2514 : 134)

การอ่านนั้นจะเริ่มขึ้นเมื่อสิ้นเสียงประโคมดนตรีแล้ว ในหนังสือเล่มเดียวกันได้กล่าวถึงเจ้าพนักงานผู้ทำหน้าที่อ่านและบทที่ใช้อ่านถวายไว้ดังนี้

... เจ้าพนักงานกรมพระอาลักษณ์ได้แก่ขุนศรีกระวีราช (เล็ก เกศบุตร) จะเริ่มอ่านฉันทานอง เสนาะถวายเป็นประ เเคิม บทฉันทที่นำมาอ่านทูลเกล้าถวายนั้น ผู้อ่านจะต้องคัดเลือกจากบทพระราชนิพนธ์ที่ทรงไว้แก่ทั้งนั้น เช่น พระนลคำหลวง มีทนะพาธา หรือ ตำนานดอกกุหลาบ ฯลฯ ทั้งนี้ นอกจากจะมีพระราชประสงค์จะทรงฟังบทหนึ่งบทใดเป็นพิเศษ ก็จะมีพระกระแสรับสั่งไปโดยเฉพาะ . . .

(เรื่องเดียวกัน : 153)

และหนึ่งในจำนวนบทอ่านที่นอกเหนือไปจากบทพระราชนิพนธ์ ได้แก่ "มหาชาติคำฉันท์" พระนิพนธ์ในพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นกวัญสุปริชา ซึ่งผู้อ่านถวายนั้นได้แก่เสวกตรี พระบรรจงสารวินิจ (เป็น คีตะจิตต์) ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ในคำนำหนังสือ "มหาชาติคำฉันท์" ที่พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพของเสวกตรี พระบรรจงสารวินิจ ว่า

. . . เหตุใดพระราชาภิรมย์จึงเลือกหนังสือนี้ พระราชาภิรมย์แจ้งว่า พระบรรจงสารวินิจ เป็นผู้อ่านฉันทต่างๆ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเวลาทรงเครื่องใหญ่มาตั้งแต่รัชกาลที่ 6 มหาชาติคำฉันท์ที่ขออนุญาตพิมพ์นี้ พระบรรจงฯ ก็เคยอ่านถวายและออกปากชม เนื่องจากว่าเพราะมาก พระราชาภิรมย์เห็นว่าเป็นที่พอใจของผู้มรณะ จึงอนุญาตพิมพ์ . . .

(มหาชาติคำฉันท์ 2472 : ก)

การอ่านคำฉันท์เป็นทานอง เสนาะนอกจากจะเป็นการสำราญพระราชหฤทัยส่วนพระองค์ในขณะทรงเครื่องใหญ่แล้ว ยังมีส่วนในการพระราชพิธีต่างๆ อาทิ

การอ่านฉันทดุษฎีสังเวยกล่อมช้างสำคัญหลังจากทำพิธีบวงสรวงสังเวยแล้ว ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพิธีพราหมณ์ ช้างที่วานี้ได้แก่ช้างเผือกซึ่งถือกันว่าเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมืองและราชบัลลังก์ ด้วยเหตุนี้ในรัชกาลใดก็ตามที่มีช้างเผือกมาสู่พระบารมี ก็จะมีประเพณีทำพิธีขึ้นระวางเป็นพระยาช้างค้ำหรือนางพระยาช้างค้ำ ดังที่ ม.ร.ว. แสงสุรย์ ลดาวัลย์ ได้เรียบเรียงไว้ใน "บทนำ" ของหนังสือชุมนุมฉันทดุษฎีสังเวยกล่อมช้างปัจจุบัน ความว่า

. . . ขึ้นคอนแห่งพระราชพิธีขึ้นระวางและสมโภชพระยาช้างค้ำนั้น มีพิธีอยู่ขึ้นคอนหนึ่งอันถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยโดยเฉพาะ คือ การอ่านฉันทดุษฎีสังเวยและการขับไม้ประกอบขอสามสายกล่อมพระยาช้างค้ำ . . . ฯลฯ . . . ผู้นิพนธ์ฉันทดุษฎีสังเวยก็ล้วนแต่เป็นพระราชวงศ์ชั้นสูง หรือปราชญ์ราชบัณฑิตในรัชสมัยที่มีช้างเผือกมาสู่พระบารมี . . .

ใน "ฉันทกล่อมพระมหารพีพรณคชพงษ์" หมื่นพากย์โหวหาร (เริก) ได้ประพันธ์ไว้ในลา 3 ว่า ผู้ทำหน้าที่อ่านฉันทดุษฎีสังเวยกล่อมช้างประกอบ การขับไม้บัณเฑาะว์ ได้แก่ พราหมณ์

๑๑	เสียงคัพทขับไม้	ที่ไพเราะบัณเฑาะว์ดัง
	เสียงขอจำเรียงสังข์	<u>สุรเสียงสำเนียงพราหมณ์</u>
๑๒	<u>กล่าวกลอนเสนาะกล่อม</u>	<u>ถนอมขวัญให้ภานาม</u>
	ทุ่มเอกวิเวทวาม	วังเวงวับให้จับทรง

(ชุมนุมฉันทดุษฎีสังเวย เล่ม 2 2503 : 42)

แต่เดิมก็ใช้คำว่า "กลอน" ในความหมายกว้าง หมายถึง ร้อยกรองทุกประเภท เป็นได้ทั้งกลอน กาพย์ โคลง ฉันท ร่าย "กลอน" ในที่นี้หมายถึง ฉันทนั้นเอง บางครั้งก็จะใช้ควบกันว่า "กลอนฉันท" เช่น

๑๖ แรกเพียรพจนกล่าวกลอนฉันท สมโภชนิพนธ์ ก็เสร็จสำเร็จบริบูรณ์
(ชุมนุมฉันทดุษฎีสังเวย เล่ม 1 หน้า 45)

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ใน "พระราชพิธีสิบสองเดือน" ว่าการอ่านฉันทคุชฎีสังเวชนั้นนับเป็นขั้นตอนสำคัญที่จะขาดเสียมิได้ในพิธีและการพระราชพิธีหลายต่อหลายเดือนด้วยกัน ดังเช่น ในพิธีทอดเชือกคามเชือก ซึ่งมีขึ้นในเดือน 5 (เมษายน)

. . . เวลานั้นประโคมพิณพาทย์สาธุการถึงเจ็ดเวลา แล้วตัวพระครูพฤติบาท แล้วเจ้ากรมปลัดกรม กรมช่าง เข้าประจำหน้าเตียงเชือก คุกเข่ายกเชือกบาศขึ้นกางไว้เป็นทอดเชือก ต่อนั้นไปให้นายท้ายช่างคนหนึ่งมาหมอบที่กลางโรง พระครูพฤติบาทซึ่งเป็นหมอเผ่าจึงเอาชนักมาวางคร่อมหลัง เอาด้ามขอสอดในพรหมชนักปลายด้ามขอขึ้นข้างบน นายท้ายช่างที่หมอบนั้นมีมือกำยื่นขอไว้ จึงให้พรหมณ์พฤติบาทสองคนอ่านคุชฎีสังเวชอย่างเก่าที่ขึ้นว่าอัญชยมบังคมภูวสวะ เป็นต้น จบลานหนึ่ง เป่าสังข์ . . .

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2507 : 253)

เช่นเดียวกับพระราชพิธีศรีสังฆทานกาลที่มีขึ้นในเดือนเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงบันทึกไว้ว่า มีพรหมณ์เป็นผู้อ่านฉันทคุชฎีสังเวชสรรเสริญพระพุทธรูปนามนิรันดรนปฎิมากรสคฺติพระมหากษัตริย์และตั้งสัตยาธิษฐาน

เป็นบทที่ขึ้นต้นของ "ฉันทคุชฎีสังเวชกล่อมช่างของเก่า" สมัยกรุงศรีอยุธยา ขุนเทพกวี เมืองสุโขทัย เป็นผู้แต่ง (วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2, หน้า 733)

. . . เมื่อสวดมนต์จบแล้ว พราหมณ์อ่านคฺษฎีคำฉันท เป็นคำสรรเสริญพระแก้วและสรรเสริญพระเกียรติและอธิษฐานตามการพระราชพิธี เมื่อเสร็จการคฺษฎีคำฉันทแล้ว ราชบัณฑิตจึงได้ทำอธิษฐานนำพระพิพัฒน์สังจาต่อไปเป็นเสร็จการในเวลาค่ำ . . .

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2507 : 221)

ในพระราชพิธีฉัตรมงคลที่มีขึ้นในเดือน 12 พราหมณ์ก็มีหน้าที่อ่านคฺษฎีคำฉันทสมโภชพระมหาเศวตฉัตร ดังความว่า

. . . พระสงฆ์กลับไปแล้ว ทรงจุดเทียนเครื่องสังเวศ โหรงฆา พราหมณ์อ่านคฺษฎีคำฉันท ซึ่งกรมสมเด็จพระเดชาดิศรทรงแต่งจบแล้ว จึงได้จุดแว่นเทียนพระบรมวงศานุวงศ์ . . .

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2507 : 52)

ความตอนหนึ่งใน "ฉันทสังเวศกลองวินิจฉัยเกรี" ลา 3 ของพระยาบำเรอบริรักษ์ก็ได้กล่าวถึงผู้ทำหน้าที่อ่านฉันทคฺษฎีสังเวศไว้ตรงกับที่ปรากฏในพระราชพิธีสิบสองเดือน ดังนี้

๑๖	กรมวังสั่งให้ส่งหมาย	บอก <u>พราหมณ์สวมสาย</u>	<u>ธูราพรคพรหมจรรย์</u>
๑๗	<u>มาอ่านคฺษฎีคำฉันท</u>	สังเวศเทวัญ	นุสาสน์พระราชพิธี

(ชุมนุมฉันทคฺษฎีสังเวศ เล่ม 1 : 91)

จะเห็นได้ว่าการอ่านฉันทคฺษฎีสังเวศนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการพระราชพิธีสำคัญมาแต่โบราณ ด้วยเหตุนี้จึงมีวรรณกรรมคำฉันทที่ประพันธ์ขึ้นเพื่อประกอบการพระราชพิธีโดยเฉพาะ ไม่ว่าจะเป็นฉันทคฺษฎีสังเวศกล่อมช้างในรัชกาลต่างๆ ฉันทสรรเสริญพระพุทธรูปมหาเศวตฉัตร ฉันทกล่อมสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ รวมไปถึงฉันทสังเวศกลองวินิจฉัยเกรี เป็นต้น ส่วนผู้ที่ทำหน้าที่อ่านฉันทดังกล่าวก็ได้แก่พราหมณ์ผู้ทำพิธีนั่นเอง

ถ. เกยานนท์ ได้กล่าวถึงคุณสมบัติข้อหนึ่งของหลวงธรรมาภิรมย์ (ถึก จิตรกถึก) กวีเอกผู้มีความชำนาญในการประพันธ์ฉันทในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เอาไว้ว่า . . . เสียงของท่านกังวานและเพราะ การอ่านฉันทกล่อมซึ้งก็ดี อ่านฉันทกล่อมในพระราชพิธีก็ดี อ่านฉันทถวายก็ดี เจ้าพนักงานในราชสำนักรัชกาลที่ 5-6 ต้องมาฝึกซ้อมจากท่านเสมอ . . .

(ถ. เกยานนท์ 2486 : 64)

นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่าความนิยมในการนำฉันทมาอ่านเป็นทำนองต่างๆ นั้นยังคงดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง ดังที่พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นสวัสดิวรางสวัสดิ์ ทรงกล่าวไว้ในเรื่อง "ขับร้อง" ที่พิมพ์ในหนังสือวิธานพิเศษ เมื่อปี พ.ศ. 2432 ตอนที่ว่าด้วยสวดและอ่านโคลงฉันทต่างๆ ว่า

. . . อ่านหนังสือเป็นทำนองต่างๆ คืออ่านหรือเทศน์มหาชาติ มีทำนองไพเราะแปลกๆ กันหลายทำนองอย่างหนึ่ง . . . ยังอ่านหนังสือเรื่องต่างๆ เป็นคำฉันทบ้าง กาพย์บ้าง โคลงบ้าง ลิลิตบ้าง คำกลอน-สุภาพบ้าง มีทำนองต่างๆ กัน อย่าง 1 . . .

(ชุมนุมพระราชนิพนธ์ของกรมหมื่นสวัสดิวรางสวัสดิ์ 2477 : 42-43)

ในปี พ.ศ. 2461 ตำราสยามไวยากรณ์อักษรวิธี ของพระยาอุปทิศศิลปสาร กล่าวถึงคำแนะนำในการอ่านหนังสือตอนหนึ่งว่า

. . . ถ้าอ่านคำประพันธ์ คือ โคลง ฉันท กาพย์ กลอน ต้องอ่านเป็นทำนอง จะอ่านเป็นเสียงท้วนๆ เป็นเสียงพูดไม่ได้ . . .

(พระยาอุปทิศศิลปสาร : 58)

นอกจากนี้ ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ได้เขียนเล่าไว้ในหนังสือ "ประชุมวรรณคดีไทย ภาค 1 กำสรวลศรีปราชญ์ (2502 : 1) ว่า

. . . เมื่อข้าพเจ้ายังเป็นเด็กเคยรับหน้าที่อ่านหนังสือให้บิดาฟัง . . .
จำได้ว่าครั้งใดอ่านหนังสือประเภทภาพยนตร์กลอนโคลงฉันท์ให้ท่านฟังแล้ว
ต้องอ่านท่านเอง เสนาะด้วย ซึ่งเป็นผลให้ข้าพเจ้าจากการอ่านท่านเอง เสนาะ
 ได้สืบมาจนบัดนี้ . . .

ยิ่งไปกว่านั้น การอ่านท่านเองยังเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรมัธยมศึกษา
 ตอนปลายซึ่งแก้ไขใหม่ ประกาศใช้เมื่อวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2471 ถือเป็นวิชา
 ที่ต้องสอนนักเรียนทั้งแผนกกลาง แผนกภาษาและแผนกวิทยาศาสตร์ที่เรียนวิชาภาษา
 ไทย ดังมีข้อความว่า

. . . เรียนกวีนิพนธ์ซึ่งกระทรวงธรรมการกำหนดให้เป็นปีๆ ไป
ถ้าเป็นโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ควรให้หัดอ่านท่านเองให้เป็นด้วย . . .

(กระทรวงธรรมการ 2471 : หน้าประกาศ 1-3)

ในปี พ.ศ. 2503 กรมศิลปากรได้จัดงานสัปดาห์แห่งวรรณคดีขึ้น
 ณ บริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีกิจกรรมหลายอย่างที่สังคีตศาลาทุกวัน ตั้งแต่เวลา
 16.30 น. - 18.30 น. เช่น การสาธิตการสวด ขับ เเห่ กล่อม การอ่าน
 ท่านองโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน จากหนังสือวรรณคดีไทย (นันทา ชุนภักดี 2531 :
 41)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2505 คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา
 วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมสหประชาชาติ ได้จัดให้มีการประกวดอ่านท่านองเสนาะ
 จากวรรณคดีไทยระดับเตรียมอุดมศึกษาและฝึกหัดครู ประเภทโคลง ฉันท์ กาพย์
 และกลอน ในงานสัปดาห์แห่งศิลปะและวรรณคดีนานาชาติ ที่บริเวณโรงเรียน
 สวนกุหลาบวิทยาลัย ระหว่างวันที่ 30 มีนาคม - 5 เมษายน (เรื่องเดียวกัน :
 หน้าเดียวกัน)

ในปีเดียวกัน สมบัติ ภูอภิรมย์ และ รัก รักพงษ์ ได้จัดรายการ "ภาษาศิลป์" ของ เจื้อ สตะเวทิน ทางสถานีไทยโทรทัศน์ช่อง 4 เป็นรายการเกี่ยวกับภาษาและวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีการแข่งขันอ่านทำนองเสนาะประเภทโคลง กลอน กาพย์ และฉันท์ ประมาณสองเดือนต่อครั้ง โดยมีวิทยากรหลายท่านมาอ่านนำเป็นตัวอย่าง อาทิ เรื่องอุไร กุศลาสัย, ประทุม เปรมกมล, จุฑามาศ สุวรรณชญ, ม.ล.ศรีฟ้า ลดาวัลย์, ทมนี มหานนท์ และ เกทหลง พานิช รายการนี้ดำเนินมาเป็นเวลานานหลายปี ได้รับความสนใจและสนับสนุนจากผู้ชมเป็นอย่างดี (เจื้อ สตะเวทิน 2507 : หน้าคำนำ - 46)

ในปีต่อมา กรมศิลปากรได้จัดงานสัปดาห์แห่งวรรณคดีขึ้นเป็นครั้งที่ 2 ระหว่างวันที่ 8-14 มกราคม 2505 รูปแบบของการจัดงานครั้งนี้เปลี่ยนจากการสาธิตมาเป็นการประกวดอ่านทำนองกาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ ระหว่างนักเรียนโรงเรียนต่างๆ ตั้งแต่ระดับเตรียมอุดมศึกษาลงมา บทอ่านนั้นคัดมาจากวรรณคดีเรื่อง สมุทโฆษคำฉันท์ ลิลิตตะเลงพ่าย พระอภัยมณี นิราศพระบาทและเสภาเรื่อง ขุนช้างขุนแผน (ชูศรี สาธร 2505 : 66-76)

เป็นที่น่าสังเกตว่าปัจจุบันนี้ออกเหนือจากการอ่านทำนองเสนาะซึ่งเป็นกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียนแล้ว ยังมีการประกวดอ่านทำนองเสนาะของกรมศิลปากร ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำโดยจัดการประกวดอ่านทำนองเสนาะระดับนักเรียนมัธยมศึกษาชั้น เมื่อ พ.ศ. 2515 เพื่อเฉลิมพระเกียรติในวโรกาสสถาปนาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร การประกวดนี้ดำเนินติดต่อกันมาด้วยดี และได้ขยายขอบเขตการประกวดไปยังการศึกษาทุกระดับตั้งแต่ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา ไปจนถึงระดับอุดมศึกษา ฉันท์เป็นคำประพันธ์บังคับในบทอ่านของผู้เข้าประกวดระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและอุดมศึกษา และในช่วงที่มีการประกวดนั้น หอสมุดแห่งชาติได้จัดกิจกรรมเสริมเป็นรายการสาธิตการอ่านทำนองเสนาะและ

ท่านองอื่นๆ ขึ้น ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติ ควบคู่ไปเป็นประจำทุกปี การประกวดมาตุลีลงในปี พ.ศ. 2527 ทั้งนี้เนื่องจากเปลี่ยนแนวทางการดำเนินงาน จากนโยบายส่งเสริมการอ่านวรรณคดีและศิลปะในการอ่านกวีนิพนธ์มาเป็นการส่งเสริมความสามารถทางด้านอักษรศาสตร์และการประพันธ์แทน ได้แก่โครงการส่งเสริมบุกวีในปี พ.ศ. 2528 การประกวดอ่านท่านองเสนาะ เริ่มมีขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. 2534 สืบมาจนปัจจุบัน ยิ่งไปกว่านั้นจะเห็นได้ว่าการอ่านบทอาศรัยวาทถวายพระพรเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษานियมนำฉันทน์ชนิดต่างๆ มาอ่านเป็นท่านองเสนาะกันอย่างแพร่หลาย ดังปรากฏตามสื่อวิทยุและโทรทัศน์หลายสถานีด้วยกัน

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ฉันทน์เป็นคำประพันธ์ที่ได้รับความนิยมยาวนานทั้งในแง่ของการแต่งและการอ่าน ทั้งๆ ที่ฉันทน์มิได้เกิดขึ้นจากลักษณะเฉพาะของภาษาไทยซึ่งเน้นเสียงสัมผัสและวรรณยุกต์เป็นสำคัญ และอาจจะเป็นด้วยเหตุผลนี้เองที่ทำให้ฉันทน์ไทยเป็นคำประพันธ์ประเภทเดียวที่มีอยู่ในวรรณกรรมลายลักษณ์เท่านั้น ซึ่งทำให้ฉันทน์ผิดแผกไปจากร้อยกรองประเภทอื่นๆ ของไทย

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยสังเกตุว่าฉันทน์เข้ามามีบทบาทอยู่ในสังคมไทยเป็นเวลายาวนานและเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ดังจะเห็นได้ว่ากวีไทยในแต่ละยุคแต่ละสมัยได้สร้างสรรค์วรรณกรรมคำฉันทน์ขึ้นมาเป็นจำนวนมาก และเป็นการสร้างสรรค์งานอย่างต่อเนื่องนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ผู้วิจัยเคยอ่านวรรณกรรมคำฉันทน์ของกวีต่างยุคต่างสมัยหลายเรื่องด้วยกันและสังเกตุว่าฉันทน์แต่ละยุคมีความเปลี่ยนแปลงคลี่คลายมาเป็นลำดับ ผู้วิจัยมองว่าความพยายามของกวีแต่ละยุคสมัยที่พยายามปรับฉันทน์ให้กลายเป็นคำประพันธ์ไทยอีกประเภทหนึ่งนั้น น่าจะทำให้ฉันทน์มีลักษณะพิเศษบางอย่างที่ทำให้ได้รับความนิยมไม่เสื่อมคลาย อาจจะเป็นไปได้ว่ากวีไทยสามารถประสานเสียงหนัก

เสียงเบาตามลักษณะของภาษาบาลีสันสกฤตกับเสียงสัมผัสและวรรณยุกต์ตามลักษณะของภาษาไทย ทำให้คำประพันธ์ประเภทนี้มีจังหวะ ลีลาและท่วงทำนองที่กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และสามารถถ่ายทอดเป็นล่าน้ำทำนองได้หลากหลายแตกต่างกันไปตามชนิดของฉันท์ คำประพันธ์ประเภทนี้จึงได้รับความนิยมตลอดมา

มีงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับฉันท์อยู่หลายเรื่อง แต่ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาวรรณกรรมคำฉันท์เฉพาะ เรื่องหรือศึกษาผลงานของกวีคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ อาทิ

กุหลาบ ไม้เรียง (2489) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง "วิจารณ์เรื่อง มัทนะพาธาหรือตำนานดอกกุหลาบ บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาวรรณกรรมเฉพาะเรื่องมัทนะพาธา บทละครพูดคำฉันท์ อันเป็นวรรณกรรมคำฉันท์เรื่องหนึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้วิจัยแบ่งเนื้อความออกเป็น 2 ตอน ตอนแรกเป็นพระราชประวัติในการประพันธ์และพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนที่สอง เป็นการวิจารณ์เรื่องมัทนะพาธา ทั้งในเชิงวรรณกรรมและในเชิงการแสดงประกอบกันไป โดยเริ่มจากเนื้อเรื่อง การดำเนินเรื่อง วิธีการแสดง การแต่งกาย ฉาก ดนตรี ฉันทลักษณ์ ท้ายสุดเป็นการประเมินคุณค่าของบทละครดังกล่าว

เอมอร ชิตตะโสภณ (2512) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง "พระนิพนธ์ประเภทฉันท์ของ พระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชินรส" วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มุ่งศึกษาพระนิพนธ์ประเภทฉันท์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชินรส เพื่อวิเคราะห์บทพระนิพนธ์ประเภทฉันท์ ซึ่งมีลักษณะเด่นที่เสียงคำ ความหมายและรส รวมทั้งมีคุณค่าทางด้านคำสอน ข้อคิดคติเตือนใจ นอกจากนั้นยัง

เป็นการศึกษาเพื่อยืนยันว่ากวีไทยแต่เดิมนั้น มีหลักเกณฑ์ในการกำหนดคำครุฑหู ไม่เหมือนกับที่กำหนดไว้ในภาษาบาลี คือกำหนดตามเกณฑ์การออกเสียงของภาษาไทยมากกว่าคำนึงถึงรูปคำ

บุพร อร่ามกุล (2512) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง "ลักษณะที่ดีเด่นของบทพระราชนิพนธ์พระราชรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ" วิทยานิพนธ์เรื่องนี้เป็น การศึกษาบทพระนิพนธ์ทั้งหมดของพระราชรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรองว่ามีลักษณะเด่นที่ทำให้ได้รับยกย่องจากผู้อ่านวรรณคดีไทยโดยทั่วไป ดังเช่น การเลือกสรรถ้อยคำมาใช้อย่างประณีตและเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง การใช้ถ้อยคำสำนวนโวหารกะทัดรัดและมีความหมายชัดเจน การเปรียบเทียบคมคายและมีอารมณ์ขัน การเสนอความคิดริเริ่มที่น่าสนใจมีลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงความเป็นตัวของตัวเอง ในส่วนของลักษณะเด่นด้านการใช้ถ้อยคำ ภาษา สำนวนโวหารในบทพระนิพนธ์ที่เป็นร้อยกรองนั้น ผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นว่าทรงอาศัยลักษณะกลบทมาประกอบในการประพันธ์วรรณคดีเรื่อง "พระนลคำฉันท์" รวมทั้งทรงเลือกสรรถ้อยคำโดยคำนึงถึงเสียงและความหมายประกอบกัน ทำให้ฉันท์แต่ละชนิดที่พระองค์ทรงนำมาใช้นั้นมีลีลาอารมณ์แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด

เรืออากาศโทหญิง สุมาลี กิยะกุล (2519) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง "สมุทรโฆษคำฉันท์ ส่วนที่แต่งสมัยกรุงศรีอยุธยา : การวิเคราะห์และการวิจารณ์เชิงประวัติ" วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์เฉพาะเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ ส่วนที่แต่งในสมัยอยุธยาโดยละเอียด โดยเน้นหนักด้านการศึกษาวิเคราะห์เชิงประวัติทั้งในด้านสมัยที่แต่งและตัวผู้แต่งเป็นสำคัญ โดยพิจารณาควบคู่ไปกับวรรณกรรมสมัยอยุธยาเรื่องอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับสมุทรโฆษคำฉันท์ในเชิงประวัติ เพื่อประกอบเป็นหลักฐานยืนยันให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า แท้จริงนั้นสมุทรโฆษคำฉันท์เป็นผลงานที่เกิดขึ้นระหว่างรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2

หาใช่เป็นผลงานร่วมของพระมหाराชครูและสมเด็จพระนารายณ์มหาราชตามที่เคยเชื่อกันมาแต่เดิมไม่ ยิ่งไปกว่านั้นวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ยังกล่าวถึงความรู้เกี่ยวกับฉันทอาทิ ความหมาย กำเนิดและวิวัฒนาการของฉันท การแบ่งประเภทและการแบ่งยุคสมัยของฉันทตามจุดประสงค์ในการประพันธ์และตามยุคสมัยประวัติศาสตร์ รวมไปถึงลักษณะของฉันทและวรรณกรรมคำฉันทในยุคแรกเริ่ม

วีรชัย ปิยสุนทรวงษ์ (2523) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาเชิงวิเคราะห์สรรพลทธิคำฉันทกับสรรพลทธิชาดก" วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่างสรรพลทธิคำฉันท พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสกับสรรพลทธิชาดก ทั้งในด้านประวัติความเป็นมาโดยเริ่มจากประวัติผู้แต่ง ปีที่แต่ง ที่มาของเรื่อง จุดประสงค์ของการแต่ง รูปแบบแก่นเรื่อง โครงเรื่อง ตัวละคร ฉาก รวมไปถึงเรื่องเสริมและภาษาวรรณศิลป์ในสรรพลทธิคำฉันทด้วย

รัตนา นครศรี (2523) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาเชิงวิเคราะห์อุเทนคำฉันท ของ พระยาอิสฺรานุภาพ (อัน)" วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มุ่งศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องอุเทนคำฉันท ของพระยาอิสฺรานุภาพ (อัน) ซึ่งเป็นวรรณกรรมคำฉันทเล่มหนึ่งในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยละเอียด โดยเริ่มจากการสอบทานต้นฉบับตัวเขียน สำนวนความนิยมและที่มาของเรื่อง ต่อจากนั้นวิเคราะห์เจาะลึกในรายละเอียดของลักษณะคำประพันธ์ กลวิธีในการประพันธ์ การดำเนินเรื่อง ตลอดจนการใช้ภาษาและภาษาวรรณศิลป์

อมรรัตน์ เนตรมุกดา (2528) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระนลคำฉันท" วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มุ่งศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระนลคำฉันท พระนิพนธ์ในพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ อันเป็น

วรรณกรรมคำฉันท์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยละเอียด โดยแบ่งเนื้อความออกเป็น 2 ตอน คือ ตอนแรกศึกษาเปรียบเทียบด้านโครงเรื่อง เนื้อเรื่อง แก่นเรื่อง การสร้างตัวละคร รวมทั้งวิธีการประพันธ์ เพื่อแสดงว่าที่มาของพระนลคำฉันท์ คือ นโลปายานมู ฉบับของ ดิน มิลแมน ตอนที่ 2 ศึกษาลักษณะเด่นของพระนลคำฉันท์ด้านการใช้คำ อักษรวิธี รวมไปถึงด้านวรรณศิลป์เพื่อประเมินคุณค่าวรรณคดีดังกล่าว

จารีต เชาว์ขุนทด (2528) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมของหลวงธรรมาภิมณฑ์ (ถึก จิตรกถึก)" วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมของหลวงธรรมาภิมณฑ์ (ถึก จิตรกถึก) ทั้งหมด ทั้งที่เป็นต้นฉบับตัวเขียนและที่ตีพิมพ์แล้ว ทั้งในด้านรูปแบบและองค์ประกอบของเนื้อหาในวรรณกรรม อันได้แก่ โครงเรื่อง สารสำคัญของเนื้อหา ตัวละคร คุณค่าของเนื้อเรื่องตลอดจนลักษณะดีเด่นทางวรรณศิลป์ ผลงานส่วนใหญ่ของกวีท่านนี้เป็นคำฉันท์ที่แต่งขึ้นระหว่างช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

อมรศรีธัญ วาลิกสิริ (2528) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาวิเคราะห์เสื่อโคคำฉันท์" วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์เสื่อโคคำฉันท์ในเชิงประวัตินับแต่ที่มาของเรื่องผู้แต่ง ตลอดจนจุดมุ่งหมายในการแต่ง ต่อจากนั้นศึกษารายละเอียดด้านองค์ประกอบของเรื่องรวมถึงลักษณะทางวรรณศิลป์ที่ก่อให้เกิดออลังการด้านเสียงและความหมาย

สุมาลี วีระวงศ์ (2529) ได้เขียนบทความเรื่อง "ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับฉันท์ไทย" บทความนี้เป็นการตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับคำครุหลุในการประพันธ์ฉันท์โบราณว่ากวีไทยมิได้ยึดหลักตัวสะกด หากแต่ยึดกฎเกณฑ์เชิงเสียง

วิธีออกเสียงหนักเบาในการกำหนดคำครุลหุ ด้วยเหตุนี้คำคำเดียวกันจึงอาจเป็นได้ ทั้งคำครุและคำลหุ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับน้ำหนักของการอ่านออกเสียงคำนั้น อย่างไรก็ตาม การที่กวีรุ่นหลังยึดมั่นในรูปตัวสะกดมากกว่าการออกเสียงหนักเบา จึงไม่ตรงกับเจตนา ของกวีโบราณ ผู้เขียนได้เปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างของกฎเกณฑ์เชิงเสียง ระหว่างฉันทลักษณ์และกาพย์ และเสนอความคิดว่าการค้นคว้าที่มาของฉันทลักษณ์ และการ รวบรวมแบบฉันทลักษณ์จากคัมภีร์บาลีสันสกฤตออกเผยแพร่นั้น ทำให้กวียุคหลังกำหนด คำครุลหุโดยยึดมั่นกับรูปตัวสะกดมากกว่าหลักเกณฑ์ของการออกเสียง และยึดมั่นเป็น แบบแผนเดียวกันสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

สัญญาลักษณ์ มณีใส (2530) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษา วิเคราะห์เรื่องจันทกนิพนธ์คำฉันท" วิทยานิพนธ์เรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์ จันทกนิพนธ์คำฉันทโดยละเอียด นับแต่ด้านประวัติ ความเป็นมา อันได้แก่ที่มาด้าน เนื้อเรื่องและด้านแนวคิด รวมไปถึงการศึกษาองค์ประกอบ มโนทัศน์ของกวีผู้แต่ง กลวิธีการแต่ง และสุนทรียภาพที่ปรากฏในวรรณกรรมดังกล่าว

สิริอาภา ขำเลิศ (2534) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษา วิเคราะห์วรรณกรรมของชิต บุรทัต" วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มุ่งศึกษาวรรณกรรม ร้อยกรองของชิต บุรทัต อย่างละเอียด โดยชี้ให้เห็นว่า ชิต บุรทัตมีแนวทาง ประพันธ์เฉพาะตัว คือ เครื่องคิดฉันทลักษณ์เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะคำประพันธ์ ประเภทฉันทนั้น สามารถรักษาทั้งสัมผัส คณะ ครุลหุ และเนื้อความไว้ได้อย่าง ครบถ้วน อีกทั้งยังมีความสามารถเลือกใช้คำประพันธ์ที่เหมาะสมกับเนื้อความ อีกด้วย ลักษณะหนึ่งที่พบมากในฉันทลักษณ์ของกวีท่านนี้คือ การแยกคำออกจากกันเพื่อให้ ได้เสียงตรงตามครุลหุที่กำหนด โดยมากนิยมแยกคำระหว่างวรรคหน้ากับวรรคหลัง นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการใช้กลวิธีพิเศษในการประพันธ์ รวมไปถึงอุทมคติที่ใช้เป็น หลักในการประพันธ์อีกด้วย

นอกจากนี้แม้จะมีงานวิจัยบางชิ้นที่ศึกษาเกี่ยวกับลักษณะของฉันทน์ในแง่ของพัฒนาการด้านรูปแบบ เนื้อหา และภาษาที่ใช้ แต่ก็เป็นการศึกษาเฉพาะบางยุคบางสมัยเท่านั้น มิได้ครอบคลุมไปถึงความเปลี่ยนแปลงอันสืบเนื่องเชื่อมโยงกันของฉันทน์แต่ละยุค อาทิ

นันทา ขุนภักดี (2527-2528) เขียนบทความเรื่อง "ฉันทน์ : ประดิษฐกรรมทางรูปแบบ" บทความเรื่องนี้กล่าวถึงรูปแบบฉันทน์ใหม่ๆ ที่กวีหลายท่านได้คิดประดิษฐ์ขึ้นโดยอาศัยวิธีการที่หลากหลาย นับแต่ดัดแปลงคณะของแบบฉันทน์เดิม ผสมชื่อและคณะของฉันทน์เดิม นำมาจากคำประพันธ์ภาษาอังกฤษ เลียนจังหวะเสียงจากธรรมชาติ กล่าวสรรเสริญบุคคล แต่งถวายพระพรกษัตริย์และเปรียบเทียบความหมายของชื่อฉันทน์กับฤดู แนวคิดในการประดิษฐ์ฉันทน์เหล่านี้ทำให้เกิดฉันทน์รูปแบบใหม่ตามแนวทางการแต่งฉันทน์แบบไทยที่ยึดสัมผัสเป็นเครื่องบารุงเสียงให้ไพเราะ ในขณะที่เดียวกันก็ได้ฉันทน์ที่มีเนื้อความ สีส่า อารมณ์ เหมาะสมกับรูปแบบของฉันทน์แต่ละชนิด

มารศรี ศุภวิไล (2528) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาเชิงวิเคราะห์คำประพันธ์ฉันทน์สมัยอยุธยา" วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์คำประพันธ์ประเภทฉันทน์ในสมัยอยุธยาด้านรูปแบบมากกว่าเนื้อหา โดยให้ความสำคัญแก่การศึกษารูปแบบ ลักษณะ และพัฒนาการของคำประพันธ์ประเภทฉันทน์สมัยอยุธยา เริ่มจากการอธิบายความหมายและที่มาของฉันทน์ ลักษณะการประพันธ์ รวมไปถึงคำราฉันทน์ทั้งของไทยและของอินเดีย ต่อจากนั้นจึงกล่าวถึงวรรณกรรมประเภทฉันทน์สมัยอยุธยา ว่ามีทั้งวรรณกรรมคำฉันทน์และวรรณกรรมที่ใช้ฉันทน์ประกอบ กล่าวถึงลักษณะของฉันทน์สมัยอยุธยา ซึ่งมีทั้งฉันทน์เดี่ยวและฉันทน์ประสม และกล่าวถึงลักษณะของฉันทน์ไทย อันได้แก่ การกำหนดวรรค บาท บท การกำหนดคำครุหลุ การสร้างคำครุหลุ การกำหนดคณะ รวมทั้งการกำหนดสัมผัสที่เป็นลักษณะเด่นเฉพาะตัวของฉันทน์ไทย ตอนท้ายของงานวิจัยกล่าวถึงพัฒนาการของการแต่งฉันทน์สมัยอยุธยา

นับแต่ความนิยมในการใช้ฉันทวรรณคดีชนิดต่างๆ ที่เพิ่มมากขึ้นตามเวลาที่ผ่านไป โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกลมกลืนกันระหว่างชนิดของฉันทกับเนื้อความเป็นสำคัญ ข้อมูลที่ใช้ในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้มิได้รวมถึง "ฉันทเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าปราสาททอง" ซึ่งเป็นวรรณกรรมคำฉันทเรื่องสำคัญอีกเรื่องหนึ่งในสมัยอยุธยา ที่กรมศิลปากรเพิ่งจะรวบรวมและจัดพิมพ์ขึ้นในวรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3 พ.ศ. 2530

หม่อมหลวงหญิง ค่ายวง ศรีธวัช (2532) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง "วรรณกรรมประเภทฉันทในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6" วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มุ่งศึกษาวรรณกรรมประเภทฉันทในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 โดยเริ่มจากปัจจัยที่ส่งเสริมให้วรรณกรรมประเภทฉันทในสมัยดังกล่าวเฟื่องฟูขึ้น อาทิ หน่วยงานและบุคคลสำคัญซึ่งทำหน้าที่ส่งเสริมวรรณกรรม เวทีของการเผยแพร่งานประพันธ์ ได้แก่ วารสารและหนังสือพิมพ์ รวมไปถึงกวีสำคัญผู้มีบทบาทในการประพันธ์ฉันทต่อจากนั้นศึกษาถึงลักษณะของวรรณกรรมประเภทฉันทในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ทั้งด้านฉันทลักษณ์ ขนบนิยมและจุดมุ่งหมายในการประพันธ์ การนำเสนอเนื้อหา ตลอดจนลักษณะดีเด่นด้านเนื้อหาและภาษาวรรณศิลป์ เพื่อสังเกตการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในวรรณกรรมประเภทฉันทสองสมัยนี้

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2522) เขียนบทความเรื่อง "ฉันทวรรณคดีและมาตราพद्य : วรรณคดีคำสอนในรูปคำราฉันท" บทความนี้วิเคราะห์ลักษณะคำราฉันทวรรณคดีและมาตราพद्यว่ามีรูปแบบเป็นคำราฉันทลักษณ์ และมีเนื้อหาเป็นวรรณคดีคำสอน ในส่วนที่เป็นคำราฉันทลักษณ์ได้เสนอวิธีการแต่งคำประพันธ์ประเภทฉันทในภาษาไทยว่าประกอบด้วยการรักษากฎเกณฑ์ฉันทลักษณ์บาลี และการใช้วรรณศิลป์สำหรับฉันทภาษาไทย และในส่วนที่เป็นวรรณคดีคำสอน กวีใช้วิธีแจกแจงรายละเอียดและเปรียบเทียบเพื่อย้ำให้เห็นความสำคัญของคดีคำสอนดังกล่าว ฉันทแต่ละชนิดจะเสนอคดีคำสอนเพียงบางประเด็นเท่านั้น ส่วนใหญ่เป็นคดีสำหรับชาวไทยสมัยโบราณซึ่งมีบทบาทเป็นทั้งหัวหน้าครอบครัวและข้าราชการสำนัก

ในประเทศสหรัฐอเมริกา Thomas John Hudak ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ งานวิจัยเรื่อง "The Indigenization of Pali Meters in Thai Poetry" เมื่อปี พ.ศ. 2533 ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับฉันทลักษณ์เฉพาะด้านรูปแบบตั้งแต่สมัยอยุธยา ถึงรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ งานวิจัยนี้กล่าวถึงการปรับฉันทบาลีให้เป็น ฉันทไทยโดยใช้คำพาดฉันทของบาลีชื่อวุดโตทัยเป็นหลัก และแบ่งฉันทออกเป็น 2 ยุค คือ ฉันทยุคเก่าและฉันทยุคใหม่ ฉันทยุคเก่าเริ่มตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงปี พ.ศ. 2456 ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนฉันทยุคใหม่เริ่มหลังปี พ.ศ. 2456 เป็นต้นไป ยุคเก่าใช้ฉันทเพียง 6 ชนิด ส่วนยุคใหม่ใช้ฉันทเพิ่มขึ้นอีก 19 ชนิด ผู้วิจัยใช้หลักภาษาศาสตร์พิจารณาเรื่องของคำครุหลุ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า กวีไทยถือว่าฉันทเป็นคำประพันธ์ชั้นสูงที่นิยมใช้กันในราชสำนักซึ่งประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์และนักปราชญ์ราชบัณฑิตเท่านั้น นอกจากนี้กาพย์และฉันทบางชนิด มีรูปแบบที่ใกล้เคียงกัน และครุหลุในฉันทเกิดจากการปรับเปลี่ยนรูป

การศึกษารูปแบบของฉันทในงานวิจัยเรื่องนี้ไม่รวมไปถึงแนวทางการกำหนดครุหลุ การใช้ภาษาและเนื้อความซึ่งมีความสัมพันธ์กับรูปแบบโดยตรงและ จำเป็นต้องศึกษาควบคู่กันไป อีกทั้งเป็นการศึกษาโดยแบ่งยุคของฉันทไทยอย่างกว้างๆ โดยไม่ศึกษาลงไปในรายละเอียดของฉันทแต่ละสมัยในแต่ละยุค ทั้งที่ฉันทแต่ละสมัย มีความต่อเนื่องและเกี่ยวพันกันโดยตรง นอกจากนี้ยังเป็นการศึกษาเฉพาะฉันทวรรณ- พद्यที่ไทยรับมาจากบาลีเท่านั้นไม่รวมไปถึงฉันทที่กวีไทยประดิษฐ์ขึ้นใหม่ซึ่งแสดงถึง พัฒนาการของฉันทในคำประพันธ์ไทย อีกทั้งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยมาจากวรรณกรรม คำฉันทบางเรื่องที่ยังมีปัญหาเกี่ยวกับยุคสมัย บางเรื่องใช้ชื่อว่าวรรณกรรมคำฉันท แต่ประพันธ์ขึ้นด้วยกาพย์ และที่สำคัญก็คือผู้วิจัยอาศัยข้อมูลเพียงบางส่วนเท่านั้น ไม่ใช่ ข้อมูลส่วนใหญ่จากวรรณกรรมคำฉันทตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ทั้งนี้เพราะ ข้อมูลที่ใช้มีจำนวนน้อยมากทั้งที่เป็นหนังสือที่มีการพิมพ์เผยแพร่แล้วและที่ยังเป็น ต้นฉบับตัวเขียน ข้อมูลดังกล่าวไม่ครอบคลุมไปถึงวรรณกรรมคำฉันทจำนวนมากที่ ปรากฏในวารสารต่างๆสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6

จากการศึกษาวรรณกรรมคำฉันท ผู้วิจัยพบว่ายังไม่มีผู้ใดศึกษาพัฒนาการของฉันทในแง่ของความสัมพันธ์ด้านรูปแบบ เนื้อหาและภาษาที่ใช้โดยละเอียดมาก่อน นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมคำฉันทอีกเป็นจำนวนมากที่ปรากฏในต้นฉบับตัวเขียนและปรากฏในวารสารตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 8 ที่มีได้มีการเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จัก ต้นฉบับเหล่านี้ส่วนใหญ่เก็บรักษาในรูปของไมโครฟิล์มและไมโครแฉีกเก็บ ทั้งนี้เพราะต้นฉบับเดิมที่เป็นสมุดไทย ใบลาน หนังสือและวารสารนั้นอยู่ในสภาพที่เก่าเกินกว่าหอสมุดจะให้ผู้ใช้ได้ ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาวิจัยเรื่องพัฒนาการของฉันทในวรรณกรรมคำฉันทนอกจากจะทำให้มองเห็นความต่อเนื่องของวรรณกรรมคำฉันทแต่ละยุคแต่ละสมัยแล้ว ยังทำให้เข้าใจถึงภูมิปัญญาของกวีไทยในการปรับปรุงประยุดคำประพันธ์ประเภทฉันท ตลอดจนทราบถึงความนิยมในการใช้ฉันทแต่ละยุคสมัย ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาพัฒนาการของฉันทในวรรณกรรมคำฉันทตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ทั้งในด้านรูปแบบ เนื้อหาและภาษาที่ใช้ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันโดยตรง เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่สมบูรณ์และชัดเจนเกี่ยวกับฉันทในฐานะคำประพันธ์อีกประเภทหนึ่งของไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของฉันทในวรรณกรรมคำฉันทตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ โดยศึกษาจากรูปแบบ ภาษา ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบกับเนื้อความและความนิยมของยุคสมัย
2. เพื่อศึกษาแนวทางการจัดระเบียบคำที่ใช้ในฉันทแต่ละยุคสมัยจากตำราการประพันธ์ฉันท

3. เพื่อศึกษาความนิยมใช้ฉันท์ของแต่ละยุคสมัยและกลวิธีปรับฉันท์ซึ่งเป็นคำประพันธ์ของอินเดียให้กลายเป็นคำประพันธ์ประเภทหนึ่งของไทย

ขอบเขตของการวิจัย

ข้อมูลในการวิจัย ได้แก่ วรรณกรรมคำฉันท์ทั้งที่เป็นเอกสารตัวเขียน และตัวพิมพ์ตั้งแต่สมัยแรกเริ่มที่มีการแต่งฉันท์จนถึง พ.ศ. 2487 ซึ่งเป็นปีที่วรรณคดีสารบุติลงและ เป็นปีสุดท้ายของการแต่งวรรณกรรมคำฉันท์ขนาดยาว

ข้อตกลงเบื้องต้น

"วรรณกรรมคำฉันท์" หมายถึง วรรณกรรมที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทฉันท์ทั้งที่แต่งด้วยฉันท์ล้วน และแต่งด้วยฉันท์สลับกับกาพย์ บางเรื่องอาจมีคำประพันธ์อื่นแทรกอยู่เล็กน้อย เช่น ร่ายในอนิรุทธคำฉันท์ และร้อยแก้วในบทละครพูดคำฉันท์เรื่อง มัทนะพาธา แต่ไม่รวมถึงวรรณกรรมที่ใช้ฉันท์เป็นเพียงส่วนประกอบ และผู้วิจัยจะเลือกศึกษาเฉพาะวรรณกรรมคำฉันท์ที่มีความยาวเพียงพอที่จะใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้

คำว่า "ยุค" ผู้วิจัยใช้ในความหมายว่า ช่วงเวลาที่กว้างกว่า "สมัย" ในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้แบ่งฉันท์ออกเป็น 2 ยุค คือ ฉันท์ยุคก่อนและฉันท์ยุคหลังตำราฉันท์วรรณคดีและมาตราพฤติ ภายในยุคแบ่งย่อยออกเป็น สมัย เช่น ยุคก่อนตำราพระนิพนธ์แบ่งเป็นสมัยอยุธยา สมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ฉันท์ยุคหลังตำราพระนิพนธ์แบ่งเป็นสมัยรัชกาลที่ 3 ตั้งแต่ พ.ศ. 2385 สมัยรัชกาลที่ 4 สมัยรัชกาลที่ 5 สมัยรัชกาลที่ 6 สมัยรัชกาลที่ 7 และสมัยรัชกาลที่ 8

อักษรวิธีในวรรณกรรมคำฉันท์สมัยรัชกาลที่ 8 ที่มีการเปลี่ยนแปลงในสมัยจอมพล. ปิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ใช้ตามอักษรวิธีปัจจุบัน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รวบรวมข้อมูลที่เป็นตัวบทประพันธ์ประเภทฉันทและข้อมูลเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ คำราการประพันธ์ เอกสารบางประเภท เช่น งานวิจัย จดหมายโต้ตอบและเอกสารที่แสดงทัศนคติเชิงวิจารณ์ทั้งที่เป็นเอกสารตัวเขียนและที่จัดพิมพ์แล้ว รวมทั้งข้อมูลจากเอกสารหายากที่อยู่ในรูปของไมโครฟิล์มและไมโครแฉีกเก็บ
2. ศึกษาที่มาของฉันทไทย
3. วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของฉันทไทยแต่ละช่วงด้านรูปแบบภาษา ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบกับเนื้อความและความนิยมของยุคสมัยที่มีขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์
4. วิเคราะห์ความนิยมใช้ฉันทของแต่ละยุคสมัยโดยพิจารณาจากปริมาณและความถี่ของการเลือกใช้ฉันทกับเนื้อความที่แต่ง
5. วิเคราะห์กลวิธีปรับฉันทซึ่งเป็นคำประพันธ์ของอินเดียให้กลายเป็นคำประพันธ์ประเภทหนึ่งของไทย
6. เรียบเรียงผลการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้จากการวิจัย

1. ทำให้ทราบพัฒนาการของฉันทในวรรณกรรมคำฉันท
2. ทำให้ทราบกลวิธีที่กวีไทยปรับฉันทซึ่งเป็นคำประพันธ์ที่ได้รับมาจากอินเดียให้มีลักษณะสอดคล้องกับลักษณะบังคับของคำประพันธ์ไทย
3. เป็นแนวทางในการศึกษาพัฒนาการของคำประพันธ์ประเภทอื่นต่อไป